

ÜSTÜN İNSAN KAVRAMI MERKEZİNDE AÇIK DENİZ KENARINDA VE YABAN ROMANLARI ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA DENEMESİ

Nilüfer İLHAN*

Özet

19. yüzyıl filozoflarından Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin (1844-1900) sanayi devrimiyle birlikte değişen ve yeni paradigmalara sahip olan insana, "üstün insan" gibi bir kavramı sunmasıyla, onu ideal bir varlık konumuna getirdiği görülür. İdeal varlığın simgesine dönüşen "üstün insan", kadim öğretilerin sarsılmasıyla birlikte, felsefeden sanata, ekonomiden siyasete kadar modern dünyada karşılık bularak, yeni bir insan tipinin doğmasına öncülük eder. Roman sahasında da söz konusu kavramın 19.yüzyıl İsveç edebiyatından August Strindberg'in (1849-1912) *Açık Deniz Kenarında* ve 20.yüzyıl Türk edebiyatından Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) *Yaban* adlı romanında etkisinin olduğu gözlenir. Bu çalışmada, "üstün insan" kavramının söz konusu romanlara ne şekilde tesir ettiği incelenmiş ve bu bağlamda romanlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklara değinilmiştir. "Üstün insan portresi", "sürü", "aşk/kadın", "din" ve "yalnızlık" gibi başlıklar merkezinde, benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. "Üstün insan"ın, Strindberg'de belirli bir ülke yahut da belirli bir insan topluluğuyla sınırlandırılmayıp evrensel, Yakup Kadri'de ise ideolojik bir bakış açısından hareketle ulusal bir nitelikte olduğu açıklanmıştır. Ayrıca, her iki yazarın başkarakterlerinin "üstün insan"ı ideal bir insan olarak temsil etme noktasında başarısızlık gösterdiği de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: August Strindberg, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Açık Deniz Kenarında, Yaban, Nietzsche, Üstün İnsan.

A COMPARISON STUDY ON *BY THE OPEN SEA* AND *YABAN* IN TERMS OF THE CONCEPT OF SUPERIOR MAN

Abstract

With one of the 19th century philosophers, Friedrich Wilhelm Nietzsche's (1844-1900) presenting a concept like 'superior man' to man who changed and had new paradigms with the industrial revolution, it was seen that he brought him to the state of an ideal being. Having turned into the symbol of ideal being, 'superior man' leads to the birth of a new human type by finding response in the modern world; from philosophy to art, from economy to politics, with the old teachings being shaken. In the field of novel also, it was observed that this concept had influence on August Strindberg's (1849-1912) novel *By The Open Sea* from 19th century Swedish literature and Yakup Kadri Karaosmanoğlu's (1889-1974) novel *Yaban* from 20th century Turkish literature. This study examined how the concept of 'superior man' influenced the above-mentioned novels and addressed the similarities and differences between the novels with this respect. The similarities and differences were revealed under the topics like 'portrait of superior man', 'flock', 'love/woman', 'religion' and 'loneliness'. It was stated that 'superior man' was of universal quality, not restricted to a certain country or a certain community in Strindberg; while in Yakup Kadri he was of national quality

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
[nilufer- ilhan@hotmail.com](mailto:nilufer-ilhan@hotmail.com)

moving from an ideological point of view. Besides, it was emphasized that the main characters of both authors showed failures to represent 'superior man' as an ideal man.

Keywords: August Strindberg, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, By The Open Sea, Yaban, Nietzsche, Superior Man.

Giriş:

Ben bu kulaklara seslenen ağız değilim

Nietzsche /Böyle Buyurdu Zerdüşt

19. yüzyılda aklın ve bilimin önderliğinde ortaya çıkan sanayi devrimi, geleneksel öğretilerin yıkılmasına, insanın ve evrenin yeni bir zihinsel algıyla yorumlanmasına neden olan bir süreci başlatır. Bu süreç çerçevesinde baş döndürücü bir değişikliklerle karşılaşan insan, duygu ve düşünce dünyasında büyük bir kırılma yaşayarak, kendisine sunulan dünyayı metafizik bir perspektifle değil, rasyonalist bir bakış açısıyla anlamlandırmaya çalışır. İnsan, rasyonalist bakış açısını bilhassa aşkın bir varlık olan Tanrı üzerinde yoğunlaştırır, onun varlığını sorgulamaya ve neticesinde inkâra gitmesinin ardından, ilahi öğretilerden bağımsız yeni bir kimlik inşa ettiğini gösterir. Bu yeni kimlik, sanattan felsefeye, siyasetten ekonomiye kadar birçok alana sirayet ederek, 19. yüzyıl insanının nasıl bir zihinsel dinamiğe sahip olduğunu göstermesiyle büyük bir önem taşımaktadır. Bu dönemde değişimin sıkıntısını yaşayan ve bir kriz, bir trajedi olarak adlandırılan sürece tanıklık eden Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900), felsefesi 19.yüzyıl insanın geldiği nihai nokta üzerine yoğunlaştırır ve bu bağlamda hem nihilist bir bakış açısı geliştirir, hem de yeni çözüm teklifleri getirir. Nietzsche bu teklifleri, insanı tanımlamak için kullandığı “nihilizm”, “güç istemi”, “sonsuz dönüş”, “décadence”, Dionysos”, “amor fati”, “Tanrının ölümü” ve “üstün insan” gibi kavramlar yoluyla ifade eder. Özellikle “üstün insan” kavramıyla yeni insan tipinin portresini çizer. Almandada “über mensch”, İngilizcede ise “overman, superman” olarak karşılık bulan “üstün insan”; Nietzsche'nin 19. yüzyılda Batı'daki ahlaki ve dinsel değerlerin çökmesiyle oluşan krizi gözlemlemesi sonucu ortaya koyduğu, düşünsel deneyimin ve insanlık için ön gördüğü aşamanın genel bir adıdır. İlk kez 17. yüzyılda Heinrich Miller tarafından dillendirilen “üstün insan” kavramı, asıl Nietzsche'yle özdeşleşir, gelişir, zenginleşir ve sistemleşir. “Üstün insan” hakkında birçok yerde malumat veren ancak bunu etraflı bir şekilde *Böyle Buyurdu Zerdüşt* 'te (Also sprach Zarathustra) açıklayan Nietzsche, metaforik ve mistik bir dille kaleme aldığı eserini, üstün insanın bir manifestosu olarak yayımlar (Wolf, 2003,s. 32). Eserde bir üstün insan olan Zerdüşt, Tanrı'nın ölümü sonucu kendindeki

gücü fark eden ve yaşamı yeniden anlamlandırma aşamasında gelen insanın bir üst evriminin simgesidir. Bu anlamda Zerdüşt şahsında üstün insan, “geleneksel ahlâkı, köle ahlâkı olarak değerlendiren, eşitlik kavramına karşı çıkıp, ahlâki değerlendirmelerin son çözümlemede insanın gerçek doğasına, insandaki güçlü olma isteğine dayanması gerektiğini öne süren insanlık düzeyi; insanın evrimin bundan sonraki aşamasında ortaya çıkacak bir insan tipi olarak, değerleri gözden geçirme, yeni baştan yaratma ve güçlü olma isteğini hayata geçirme cesaretinde olan insan için kullanılan deyimdir” (Köse, 2008, s. 33).

Üstün insanı, aşkın bir varlık olan Tanrı'nın yerine koyan Nietzsche'ye göre, bu ideal insan bilincine sahip olmak, mutlak değerlerle çevrilen, özgürlüğü başka bir varlığın eline teslim edilen ve sürü psikolojisi içerisinde bulunan bir ortamda çok da kolay olmayacaktır. O hâlde bunun için öncelikli olarak, insanın kendini tanıması ve farkındalığını keşfetmesi için toplum/halk/sürü olarak adlandırılan bu ortamda yaşaması ve onların kodlarını çözmesi gerekecektir. Öyleyse sürü kimdir? Sürü; kendine dayatılan bütün değerleri kabul eden, gücü isteme niteliği düşük olan, farklı olmaktan korkan, kendine ait hususî bir özelliği olmayan ve varlığını ancak başka bir varlıktan hareketle anlamlandırmaya çalışan ehlileştirilmiş bir insan grubudur (Baykan, 2000, s. 96). Bu grup içinde yaşayan insan da genel itibarıyla Tanrı ve kanun önünde eşit kabul edilmiş ve kendisine dayatılan ahlâk normlarını tartışmasız benimsemiştir. Sıradanlığı seven ve bunun neticesi olarak bilincini buharlaştıran sürü insanı, tecrit edilmekten korktuğu için uyumsuzluğun bir faturası olarak ortaya çıkan yalnızlığın ve yabancılaşmanın olduğu bir yaşam tarzından kaçınmıştır. Böylece, gerek kendi ben'inde, gerek yaşadığı dünyayı algılamada bir irade göstermeyen insan, zamanla bir çöküşün (décadence) eşiğine gelmiş; psikolojisi ve fizyolojisi bozuk bir varlığa dönüşmüştür. İşte, insanın bu çaresizliğini ve tükenmişliğini gören, koruma refleksiyle sürünün içinde bir prestije sahip olan din adamları, onu kurtarmak için devreye girer. Onlar da insanın içgüdülerini denetim altına almaya ve onu ehlileştirmeye uğraşmakla sürüye uyumlu, aynı zamanda Tanrı ve kendilere bağlı bir varlık konumuna getirirler. Ancak, insan, iradesinin başka insanlara teslim edildiğini ve doğuştan kendisine verilen gücü de kaybettiğini anlamasıyla birlikte, bir mücadele içerisinde bulunduğu bunalımına tekrar döner. Bu sıkıştırılmış psikosu içinde, önüne konulan dinî ve ahlaki değerleri sorgulaması ve yüzleşmesi neticesinde, koltuk değneği olarak kabul ettiği Tanrı'yı öldürerek (Baykan, 2000, s. 103) kadim dini ve kültürel inançlarına karşı nihilistçe bir tutum sergiler. Böylece, sürü içinde bir insan gibi değil de bilinçten yoksun bir hayvan gibi yaşadığını anlayan ve edindiği farkındalık edimiyle ben'inin farkına varan bu insan, hayvan boyutundan üstün

insan boyutuna, sürü içinde gerilen bir ipten geçerek ulaşır: “İnsan öylesine bir iptir ki hayvanla insanüstü arasına gerilmiştir. Uçurum üstünde bir ip” (Nietzsche, 2004, s. 10).

Aydınlanan bilinciyle, sürünün değerlerini reddeden ve onlardan farklı bir değerler sistemi geliştiren üstün insan, bu tavrıyla yalnız ve yabancı bir varlık olarak sürünün içinde yaşamaya devam eder. Onun sürü içinde işte bu tavrı, bir değişim ve dönüşümün sonucu olmanın ötesinde, ontolojik bir nitelik göstererek “insanüstü dünyanın, yaşamın amacı olmalıdır. İradeniz demelidir ki: İnsanüstü dünyanın hayatın bir amacı olmalı” (Nietzsche, 2004, s. 8) sözlerinde vurgulandığı gibi, yaşamın amacına yönelir. Böylece, yüce bir amaçla yola çıkan üstün insanın edindiği bu aşkın hâli anlatması için, kendi ben’ini keşfedemeyen ve iradesini kullanamayan insanlara ihtiyaç duyduğu ve onları uyandırmak istediği görülür. Nietzsche, bu bağlamda *Böyle Buyurdu Zerdüş’t*e toplumu kendisiyle yüzleştirmek ve bunun neticesinde bilinçlendirmek için pagan döneminin mistik figürlerinden olan Zerdüş’tü üstün insan olarak seçmiştir. Ontolojisini öncelikli olarak içgüdülerin serbestçe kullanımıyla oluşturan Zerdüş’t, üstün insan öğretisini anlatmak için toplumun arasına katılır ve onları sahip oldukları değerler hususunda bir şüpheye düşürür. Bu aydınlatma eyleminde Zerdüş’tün bilincinin onların bilincinden çok üstün olduğunu düşünmesi bir narsisizme, narsisizmi de onun yalnızlığına ve yabancılaşmasına sebep olur. Bundan yüksünmeyen Zerdüş’t, yalnızlığını bir imtiyaz gibi kabul eder ve panayır halinde yaşayan insanlardan farklı bir duruş sergiler.

Yalnız ve yabancı biri olarak toplum içinde yaşayan Zerdüş’tün, aşka ve kadına bakışının da geleneksel Hristiyan inancından farklı bir özellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Zerdüş’t, sıradan insanın psikolojisini ve fizyolojisini etkileyen, güç istemini düşüren bir varlık olarak otoritenin tanımladığı kadını, değiştirme ve dönüştürme faaliyeti içerisinde yaşamın içine katar. Ancak, kadınların ruh dünyasını sığ olarak görmüş ve bir küçümseme tavrı içerisine girerek “seven yaratmak ister, çünkü küçümser. Sevdiğini küçümsemeyen aşktan ne anlar” (Nietzsche, 2004, s. 68) sözüyle aşka öncelenen sen’i, ben’e çevirmekle, kadim kültürdeki özne ve nesnenin yerini değiştirmiştir. Onda kadın, değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken bir varlık olmanın yanı sıra, asıl üstün çocuğu dünyaya getirmek için araç olarak kabul edilir. Bu bağlamda, yüzyıllardır Hristiyan inancında küçümsenen, değer verilmeyen hatta günahın bir parçası olarak kabul gören “beden”i, özelde de kadın bedenini, üstün insan önemser. Çünkü o, sağlıklı beslenmeyle ve içgüdüleri bastırmamakla güçlenen beden, üstün insanın güce ulaşması ve kendinden ileri bir varlık oluşturmaya öncülük edebileceğini ileri sürer. Bu şekilde kadın bedeni de yasak konulan ve uzak durulması gereken

bir alan olmaktan çıkmış, dünya nimetlerini sınırsızca kullanmayı hedefleyen üstün insan için yaratmanın bir parçası hâline gelmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlenen Nietzsche'nin ideal bir insan olarak tasavvur ettiği üstün insanı, dünyanın çeşitli yerlerinde siyasal, sosyal ve edebî sahada etkisini göstermekte gecikmemiştir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden İsveç edebiyatından *Açık Deniz Kenarında* ve Türk edebiyatından *Yaban* adlı romanlar da bu etkinin kendini gösterdiği metinler olarak karşımıza çıkar. Karşılaştırmalı bir edebiyat bağlamında bu iki eseri karşılaştırmakla, üstün insan kavramının dünya ve ulus edebiyatında ne kerede ele alındığını göstermek; iki eser arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak hedeflenmiştir. Üstün insan kavramından hareketle oluşturulan “üstün insan portresi”, “sürü”, “kadın/aşk”, “din” ve “yalnızlık” gibi başlıklarının analizine geçmeden önce -karşılaştırmada eserden hareket etmekle birlikte- yazarların kısaca mizaçlarına ve beslendiği kaynaklara değinmek yerinde olacaktır.

İsveç edebiyatında adını daha çok bir tiyatro yazarı olarak duyurmakla birlikte roman türünde de birçok eserin yazılmasına katkı sağlayan August Strindberg (1849-1912) ile Türk edebiyatında şiir, hatıra, tiyatro, hikâye ve özellikle de roman gibi birçok türde eser veren Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), mizaç olarak karamsar bir yapıya sahip iki yazardır. Ayrıca eserlerini realist bir tarzda kaleme almalarıyla ve en önemlisi kimi eserlerinde Nietzsche'nin etkisini göstermeleriyle ortaklık kurmuşlardır. Bu etkinin oluşmasında, Nietzsche'nin değişen paradigmalara birlikte ortaya attığı “üstün insan” ve “nihilizm” gibi kavramlarla şekillenen yeni insan tipinin her iki yazarın biyografisinde bir karşılık bulunduğu belirtilmelidir. “Dünyanın en gamlı, en neşesiz sanatçısı” olarak edebiyat dünyasında ünlenen Strindberg, mutsuz bir çocukluk geçirmiş ve hayatının sonraki yıllarında gerek maddi, gerek manevi bakımdan birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır. İşte onun karşılaştığı bu sıkıntılar, nihilist bir dünya anlayışını benimsemesinde etkili olmuştur. Nihilizmin felsefesini yapan Nietzsche'yi ise öncelikli olarak eserleriyle tanıyan Strindberg, bu ilgiyi 1888 yılında aralarında cereyan eden mektuplaşmalar sayesinde çok daha ileri bir seviyeye taşımış ve bu mektuplarda onu beğendiğini, felsefesinin üzerinde nasıl bir etki bıraktığını göstermiştir (Scheffauer, 2012). Bu bağlamda *Tschandala* (1889) ve *Açık Deniz Kenarında* (1890) isimli eserleri, bu eğilimin izlerini taşıyan (Necatigil, 2009, s. xii) metinler olarak dikkati çeker. Eserlerinde, hayatı ve insanı küçümsemesi, kadına karşı egoistçe bir tavır sergilemesi ve yerleşik değerlere karşı nihilistçe bir tutum içinde olması, Nietzsche felsefesinin genel karakteristiğini gözler önüne serer. Nitekim zamanla nihilizmden mistisizme geçiş de 1900-1908 yıllarının ürünü olan *Gizli*

Günlük'lerinde (çev. Işıl Türkşen, 1998) Nietzsche etkisini üzerinden kolay kolay atamadığını ortaya koymuştur.

Türk edebiyatının ünlü romancılarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise, gerek ailevi gerek ferdi gerek de sosyal bağlamda birçok sıkıntıyla karşılaşmış bedbin bir dünya görüşüne sahip bir kalem olarak tanınmıştır. Bu bedbin dünya görüşünün şekillenmesinde, başta Maupassant olmak üzere Schopenhauer ve Barres'in büyük bir etkisi olmuştur. Maupassant'ın çevirileri vasıtasıyla tanıdığı Nietzsche'nin nihilist felsefesinden etkilenir ve "insan, insanlık ve cemiyet hakkında" (Akı, 2001, s. 36) onun gibi düşünmeye başlar. Strindberg'de olduğu gibi nihilizmin beraberinde getirdiği boşluk duygusu, yazarı yer yer mistisizm gibi farklı düşünce iklimine sürüklemekle birlikte, bu mistisizmin derin boyutta yaşanmasını engellemiştir. Yakup Kadri, Millî Mücadele yıllarında ise Ziya Gökalp'ten etkilenerek (Yücel, 2008, s. 214-229) ferdiyetçi sanat anlayışını, toplumsal meseleleri konu edinen bir sanat anlayışına doğru yöneltmiş ve aynı zamanda edindiği siyasî kimliğini edebî eserlerine taşımıştır. Ancak o, ilk dönem hikâyelerinde gösterdiği "içinde bulunduğu toplumla anlaşamayan, onu beğenmeyen, yükseltilere çıkarak toplumu ve bütün değer yargılarını küçümseyen, var olan tüm sistemleri yadsayan" (Aydın, 2002, s. 113) Nietzsche kaynaklı bakış açısını, 1932 yılında yazdığı *Yaban* adlı romanıyla da dikkate sunmuştur.

Açık Deniz Kenarında ve Yaban Romanında Üstün İnsan Portresi:

August Strindberg tarafından 1890 yılında yayımlanan ve Türkçeye de ilk kez 1951 yılında *Açık Deniz Kıyısı* adıyla çevrilen roman, 1972 yılında Behçet Necatigil'in çevirmenliğinde *Açık Deniz Kenarında* adıyla okurla buluşur. Roman, bir balıkçılık uzmanı olan Axel Borg'un görev icabı gittiği balıkçı köyünde köylülerle yaşadığı uyumsuzluk ve çatışma üzerine kurgulanır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1932 yılında yayımladığı *Yaban* romanı ise Çanakkale savaşında sağ kolunu kaybeden Ahmet Celâl adlı bir subayın, emir erinin köyüne gitmesiyle birlikte, köye ve köylüye uyum sağlayamayan yaşamını konu edinir. Her iki romanın başkarakterlerinin gittikleri yerde uyumsuzluk göstermelerine, çatışma yaşamalarına, yalnız ve yabancı bir hayat sürmelerine neden olan durumu ise üstün insan kimliğine sahip olmalarıyla açıklamak mümkündür. Bu üstün insan kimliği, kahramanların gerek karakterlerinde, gerekse çevrelerinde bulunan insanlarla olan ilişkilerinde açığa çıkarak, onların insan ve hayat karşısında almış oldukları tavrı da göz önüne getirir. Bu bağlamda, öncelikli olarak karakterlerin üstün insan portresini "sürü", "kadın/ aşk", "din" ve "yalnızlık" gibi başlıkların dışında ana

hatlarla vermek ve sonra da bu portrenin öteki yahut da sürü insanıyla karşılaştığında ilk olarak ne şekilde ortaya çıktığını ve varlığını nasıl nihayete erdirdiğini ele almak gerekecektir.

Açık Deniz Kenarında romanında Axel Borg'un mizacının şekillenmesinde ve üstün insan kimliği edinmesinde, annesini küçükken kaybetmesinin ardından eğitimiyle ilgilenen onun için hem bir örnek, hem bir öğretmen, hem de bir üstün insan olan babasının önemli etkisi olur. Bir istihkâm binbaşı olan baba Borg, 19. yüzyılın getirdiği pozitivist düşünce iklimine kendisini kaptırarak, insanın aklı ve gücünü başat unsur olarak kabul eden ve pozitivist bir tabiat dinine inanan biridir. Harita üzerinde şehir ve tabiat düzenlemesi yapan topograf mesleği, insanların ve şehirlerin kaderleri hususunda söz sahibi olmasına ve geleneksel düşünce tarzını yıkmasına neden olur. Bu bağlamda baba Borg, hayatın sürekli değişim ve dönüşüm hâlinde olduğuna inanır, sabit bir devlet fikrine karşı çıkar, içgüdüleri kullanmanın insanı hayvanlaştırdığını ileri sürer, Tanrıyı da insanların inançlarını somutlaştırmak için zihinlerinde yarattıkları bir varlık olarak düşünür. “Hayatını bir disipline sokmayı, bitkisel ve hayvansal içgüdülerini baskı altına almayı erken yaşta öğrenen” (Strindberg, 2009, s. 43) Axel Borg ise ilkokul yıllarından itibaren çevresindeki insanlardan farklı olduğunu ve onlar gibi düşünmediğini görmeye başlar. Sorgulamak ve eleştirmeyi kendisine düstur edinerek, muhalif duruşu ve ezber bozmasıyla dikkatleri üzerine çeker. Kendini yetiştirmek için hummalı bir okumanın içine girer, kültürlü insanları bularak onlardan faydalanır ve çeşitli alanlarda gelişimini tamamlar.

Axel Borg, fen bilimleri hususunda titiz çalışmalarıyla bilim dünyasına birçok katkı sağlayarak, bu alanda uluslararası birçok ödül de alır. Ancak, Axel Borg'un bütün bu çalışmaları, bilim dünyasında klasiğe alışan ve bir kısır döngü içerisinde bulunan bilim insanlarını tedirgin ederek, zamanla görmezden gelinmesine ve her yaptığı ve söylediğiyle kuşku duyulan bir insan olarak algılanmasına neden olur. Bu durumdan yorulan Borg, bilim dünyasındaki ikiyüzlülüğe ve bağnazlığa artık tahammül edemeyerek, babasının ölümü üzerine konduğu mirasla yurt dışında geziler yapmaya başlar. Bu geziler, Borg'un daha önce hayvan ve bitkiler üzerinde yaptığı çalışmaların ve sınıflandırmaların bu sefer insan merkezli olmasına ve insanları tanımaya vesile olur. Böylece insanı malzeme yapmakla ruh biliminin kapısını aşındırır ve daha önce yapılmayan sınıflandırmalar ve tespitler ortaya koyarak bilim dünyasına yeni bulgular kazandırır. O, bu dönemde, Nietzsche'nin “insan, hayvanla üstün insan arasında bir iptir” sözünü, çalışmalarının da başat konusu yaparak insanın konumunu belirlemeye çalışır. Gözlemleri ilerledikçe insanları; “bilinçliler”, “kendini aldatanlar” ve “bilinçsizler” olmak üzere

üçe ayırarak bir sınıflandırmaya tabi tutar. Yıllarca süren bu sınıflandırma çalışmasından sonra nihayet İsveç'e dönen Borg, kendisine balıkçılık uzmanı görevinin verilmesi için bir başvuruda bulunur ve böylece bir ada köyüne 36 yaşında şef olarak atanır. Romanda, Borg'un bir üstün insan olarak duygu ve düşünce dünyasının ayrıntıları, bu köye gelişiyle birlikte görünürlük kazanır.

Bir mayıs akşamı geldiği ve Noel gecesi bir kayıkla sonsuzluğa/ölüme gittiği bu ada köyünde Axel Borg'un üstün insan kimliği, tabiata bakışından başlayarak, sürüden kadına, dinden gündelik hayata kadar birçok alanda varlığını gösterir. Borg'un bu kimliği, ilk olarak kendisini atandığı köye götüren kayıktakilere karşı narsistik ve egoist bir eğilim göstermesiyle ortaya çıkar. O, bu eğilimini köylülere sürekli bilgi vermeye çalışmak ve bir hatip edasında konuşmakla devam ettirir ve neticesinde de köylüler tarafından "akıl küpü doktor" olarak anılmasına neden olur. Bundan rahatsızlık duymayan ve onlardan farklı bir bilince sahip olduğunu düşünen Borg ise başlangıçta bu uyumsuzluktan son derece memnun görünür. Ancak, zamanla kendisini dinleyecek bir kitlenin ve yanında ona destek olacak bir kadının eksikliğini hissetmeye başlamasıyla birlikte, köylüyle yaşadığı uyumsuzluktan şikâyet etmeye ve hatta kendisini dönüştürmeye başlar. Böylece uyumsuzluğu ve çatışmayı başat bir mesele hâline getiren, yalnızlığı kendini keşfetmenin bir şekli olarak gören, sürekli bir öğrenme ve öğretme çabası içerisinde olan kısacası hayatını üstün insan olmak üzere inşa eden Axel Borg'un yaşla birlikte bir değişimden geçmesi, üstün insan kimliğinin kalıcı ve başarılı bir kimlik olması hususunda zihinlerde bir soru işareti bırakır.

Yaban romanında üstün insan olarak karşımıza çıkan Ahmet Celâl'i ise Axel Borg gibi hayatını üstün insan olmaya adayan ve bunu da ontolojik bir mesele hâline getirip bu uğurda çaba harcayan birisi olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ahmet Celâl'in üstün insan kimliği, savaşta kolunu kaybetmesinin ardından gittiği bir Anadolu köyünde, köylülerle yaşadığı uyumsuzlukla ortaya çıkan bir kimliktir. Başlangıçta o, köylüleri tanımadan onları ailesi gibi seveceğini emir eri Mehmet Ali'ye söylemesiyle, Axel Borg'un köylüyle daha tanışmadan evvel buradakileri "ayaktakımı" yahut "sürü" gibi aşağılayıcı sıfatlarla nitelemesinden ayrılır. Ancak yaşam tarzı, insana ve hayata bakış felsefesi, onun bu köyde yaşamasının uygun olmadığını açığa çıkarmış ve bu durum da köylülerle çatışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Ahmet Celâl, İstanbul'da büyük bir konakta Celâl Paşa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiş ve İstanbul'un da elit semtlerinde yaşamını sürdürmüş bir seçkindir. İyi bir eğitim aldığı ve Batı kültürünü de çok iyi bildiğini, gerek Fransızca konuşmasıyla gerek de Batı

edebiyatına ait okuduğu kitaplarla göz önüne getirir. Çanakkale savaşına bir subay olarak katılır ve bu savaşta sağ kolunu kaybetmesi üzerine emir eri Mehmet Ali'nin teklifiyle 32 yaşında onun köyüne gider.

Romanda Ahmet Celâl'in üstün insan kimliği, her biri birbirinden farklı tiplerin temsili olan köylülerle karşılaşması sonucu ortaya çıkar. O da Axel Borg gibi, köye ilk geldiği günlerde köylüde bir endişe ve korku uyandırır ve dışarıdan gelen biri olmasıyla “yaban” lakabını alır. Ancak Axel Borg için “akıl küpü doktor” lakabı, bir üstünlük ve bir imtiyaz payesi olarak kabul edilmekle birlikte, Ahmet Celâl'de “yaban”, yalnızlığının, kimsesizliğinin ve yabancılığının bir göstergesi olarak algılanır. “Yaban”, Ahmet Celâl'in köye dışarıdan gelen biri olmasından öte, tıraş olmak, dişlerini fırçalamak ve saçını taramak gibi bedene yönelik gösterdiği temizlikle kendisine takılan bir lakaptır aslında. Estetik bir beden, Ahmet Celâl'de son derece önemsenir ve etrafındaki insanları da bu bağlamda değerlendirmesine neden olan bir unsura dönüşür. Nitekim üstün insanın önemli meziyetlerinden olan beden, ruhun da önüne geçerek, kişiye öncelikli olarak sağlam yapısıyla bir ayrıcalık tanır. Nietzsche'nin “ben tamamen bedenden ibaretim. Başka hiçbir şeyim yok. Ve ruh ancak bedende olan bir şeyin adıdır” (2004, s. 33) sözlerinde bedenin ruhu şekillendirdiğini görmek mümkündür. Bu bağlamda Çanakkale'de kolunu kaybeden Ahmet Celâl'in estetik ve güzellikle bağdaştırdığı İstanbul'dan ayrılarak, merkeze uzak bir Anadolu köyünü tercih etmesi, bedenindeki örselenmeyle bu şekilde başa çıkmak istemesini düşündürebilir.

Bedeni örselenen Ahmet Celâl, üstün insanın önemli özelliklerinden biri olan bilincin uyanık olmasını ise devam etmekte olan Kurtuluş Savaşı'na karşı gösterdiği ilgide ortaya koyar. Bu ilgide, Ahmet Celâl'in Kurtuluş Savaşı'nın aktörü olarak Mustafa Kemal'i görmesi ve ona hayran olması belirleyici bir rol oynar. Böylelikle romanda ikinci bir üstün insan olarak Ahmet Celâl'in yahut da yazarın bakış açısıyla çizilen kişinin Mustafa Kemal olduğunu söylemek mümkündür. Romanda Mustafa Kemal, gücünün farkına varan, kendisine dayatılan gerçekleri kabul etmeyen ve otoriteye karşı gelen biri olarak tasavvur edilen üstün insan betimlemesiyle uyuşmaktadır. Aynı zamanda Mustafa Kemal'in, halkı/sürüyü uyandırma ve yönlendirme merkezinde bir kurtarıcı, bir Mesih olarak görülmesi de üstün insanın niteliğini yansıtmaktadır. Ahmet Celâl'in Hz. İsa'dan hareketle Mustafa Kemal'i çoban yahut Mesih olarak itham etmesi bu üstün insan tanımlamasını güçlendirmektedir: “Fakat benim sürüme ne oldu? Hani, çoban nerede? Çoban, Ankara'nın yalçın kayası üstünden sesleniyor, sürüyü toplamaya çalışıyor. Sana

selâm ey mübarek çoban; gazan mübarek olsun! Fakat, günün birinde sürünü topladığın zaman ben onun içinde bulunabilecek miyim?” (Karaosmanoğlu, 2006, s.109).

Ahmet Celâl, sahip olduğu bu bilinçle narsisistik özellikler gösterir. Bu narsisizm de onun köylüyle olan bütün ilişkisine yansır, bir şekilde onlarla kaynaşmasına mani olarak bir üstün insan yapar. Nitekim romanın sonunda köylüyü cahil olmakla suçlaması ve onları affettiğini söylemesi “üstün insanın uzaklaşan kalabalıklara karşı büyüklüğünün lütfü” (Okay, 1995, s. 10) olarak belirir. Ahmet Celâl, köyün işgal edilmesi üzerine, köylülerle birlikte ölüme yahut da kurtuluşa gitmek yerine, Axel Borg gibi kaçıışı tercih ederek, kaçışla geldiği köyden yine bir kaçışla ayrılır. Böylece Ahmet Celâl, ortaya koyduğu üstün insan portresiyle, Nietzsche'nin üstün insan felsefesini Anadolu köylüsü üzerinden bir pratiğini yapmış ve Türkiye'de yıllarca tartışılan aydın-köylü, modern-ilkellik ve merkez-taşra karşıtlığını göz önüne getirmekle de ulusal bir meseleyi gündeme taşımıştır.

Üstün İnsanın Ötekisi: Halk yahut Sürü:

Üstün insanın bilinçli bir varlık hâline gelmesi ve bunu da çevresine karşı göstermesi için ötekiye ya da Nietzsche'nin deyişiyle bir sürüye ihtiyaç vardır. Sürü, üstün insana nasıl bir değişim ve dönüşümden geçtiğini gösteren bir mekanizmadır. Bu bağlamda her iki roman karakteri de bir sürüyle karşılaşmış ve onlara karşı olan tavırları bakımından benzerlik göstermişlerdir. Ancak Axel Borg'un, sürüyle olan ilişkisi ve onlara karşı olan mesafeli duruşu, küçüklüğünden itibaren görülmeye başlanmış ve herhangi bir sınıf ve inanç ekseninde değerlendirilmeden evrensel bir boyutta olmuştur. Axel Borg, balıkçı köyüne geldikten sonra da okul hayatı, bilim dünyası ve dünyanın birçok yerinde karşılaştığı insanları sürü olarak değerlendirmesini, köylüler üzerinden de yaparak, onlarla kaynaşmak ve dünyalarına girmek düşüncesini narsisistik bir eğilimle yaptığı için kabul görmemiştir. Ahmet Celâl'in ise öteki yahut sürü olarak gördüğü insanlar, Anadolu köylüsü bağlamında ortaya çıkmış ve bu da Axel Borg'un evrensel bir boyutta ele aldığı sürünün burada ulusal bir kimlikle karşımıza çıktığını göstermiştir. Çünkü Anadolu kültüründen uzak yetişen Ahmet Celâl, Anadolu köylüsünü inanç ve yaşam tarzı açısından bir eleştiriye tabi tutarak, eleştirdiği değer hükümlerini de ideolojik bir zihnin ürünü olarak göz önüne getirmiştir. Bu sebeple Ahmet Celâl için ne İstanbul ne de başka bir yerde yaşayan insanlar, sürü ithamıyla karşı karşıya gelmediği gibi, olumsuz herhangi bir sıfatla da nitelendirilmemiştir. Romanlarda sürü insanının anlatımı ve bakış açısı tekniği bakımından da birtakım benzerliğin olduğuna değinmek gerekir. *Açık Deniz Kenarında* romanında anlatıcının ilahî bakış açısına sahip yazar olmasına karşın, merkezde Axel Borg

vardır ve onun bakış açısına göre sürü insanı değerlendirilir. *Yaban* romanında ise Ahmet Celâl'in tuttuğu günlükten hareketle anlatıcı “ben anlatıcıdır” ve sürü insanı yahut da Anadolu köylüsü onun bakış açısı çerçevesinde ele alınır. Dolayısıyla her iki romanda da sürü insanının kendisini anlatamadığını ve üstün insanın değerlendirmeleri sonucunda bir kimlik kazandıklarını söylemek mümkündür.

Bir üstün insan olarak yetişen Axel Borg, kendi ben'ini tanımaya başlamasıyla birlikte, bu ben'i geliştirmek yahut da refleksini artırmak için, “ayaktakımı”, “ilkel insan”, “vahşi”, “yabanî”, “düşman”, “geri kalmış güruh”, “ruh yoksulu” ve “muhafazakâr sürü” gibi sıfatlarla aşağıladığı bir sürüye ihtiyaç duyar. Böylece o, bireyleşim sürecini; sorgulamayan, düşünmeyen, ses çıkarmayan bu insan topluluğundan uzaklaşarak ve aynı zamanda da tekrar bu topluluğa dönerek oluşturmuştur. Ancak nereye giderse gitsin “her tarafta aynı devir insanların aynı sorunlar üzerine fikir yürüttüklerini; çoğunluğun görüşlerini kendi görüşleri gibi gösterdiklerini; düşüncelerine bir ifade verecekleri yerde beylik laflar yumurtladıkları gör[ünce]” (Strindberg, 2009, s. 52) her kesimden insanın kendini aşamadığına ve sıradan düşüncelere sahip sürü psikolojisi içinde olduklarına karar verir. Nitekim “kuş uçmaz, kervan geçmez köye” (Strindberg, 2009, s. 21) kendisini getiren kayıktakilerle, daha tanışmadan onların bir ayaktakımı olduğunu düşünmüş ve canının onların canından çok daha değerli olduğunu söylemesiyle pejoratif bir tavır sergilemiştir. Köye geldiğinde ilk gecesini geçirdiği odada “kendini en eski zamanlara geçmiş, bir yığın içinde bir mercan hayatı süren ilkel insan sürüleri arasında hisse[tmiş], sanki ayıklanma ve çeşitli oluşun henüz kişisel varlığı ve soy geleneğini kurmadığı devirlerde gör[müştür]” (Strindberg, 2009, s. 12-13).

Balıkçıları gözlemledikçe onları gayretsiz, yarınsız ve miskin vahşiler olarak değerlendiren Axel Borg, onların yoksulluklarını düzeltmek yerine bunu kabul eden teslimiyetçi anlayışlarını ve yeniliklere karşı duydukları nefreti eleştirir. Balıkçılar tarafından anlaşılmasına ve terslenmesine rağmen, o yine de bildiklerini anlatmaya ve onları bilinçlendirme çabasını sürdürmeye devam eder. Ancak alay konusu olması ve ciddiye alınmaması üzerine sınırları bozulur ve insanlardan kaçarak sessiz ve ıssız tabiata sığınır. İşte onun bu sıkıntılı anında tabiat gezisi yaptığı bir sırada karşılaştığı ve âşık olduğu Maria adlı bayan, sürüyle onun az da olsa irtibat kurmasına ve yıpranan sınırlarının iyileşmesine yardımcı olur. Maria'ya kendisinin üstün, köylünün ise, tembel ve ahlaksız bir sürü olduğunu anlatarak, insanlara artık kendisi gibi bakmasını öğretmeye çalışır. Nitekim ona, evli bir kadının kocasını aldattığını herkesin bilmesine rağmen kimsenin bu olaya ses çıkarmadığından ve vaizin de kilise

adına insanların dini duygularını istismar ettiğinden bahsetmekle, köylünün ikiyüzlü bir ahlak anlayışını göstermek ister. Böylece Borg, yozlaşan ve çürüyen bu toplumda, ben'ini bulmak için sahip olduğu yalnızlığı ile bilgisini aktarmak istediği ve ona hep üstün insan olduğunu hatırlatan sürü arasında gidip gelir. Çünkü “kendi sesini duymak, bir başka varlık üzerindeki etkisini hissetmek, birisiyle bir ilişki kurmak ihtiyacı” (Strindberg, 2009, s. 202) onu ister istemez sürünün içinde yaşamaya mecbur eder.

Sürü insanı içerisinde zekâsını ve dürüstlüğünü beğendiği Balıkçı Erich Vestman'la kısa süreli bir arkadaşlık kurar ve ona bilim dünyasındaki gelişmelerden bahsederken anlaşılmadığını düşünmesiyle, bu arkadaşlığı bitirir. Onu, sürü insanı karşısında asıl yalnızlaştıran ve kendi üstün bilgisini sorgulamasına neden olan durum ise, köylü Vestman'ın türü az bulunan bir som balığı yakalamasıdır. Bunun üzerine istifasını veren Borg, balıklarla ilgili okuduğu onca bilginin teoride kaldığını anlaması üzerine bilime olan güvenini yitirir. Bu olaydan sonra köylülerin kendisini adadan atmak için her türlü kötülük yapacağını zihninde kurgulaması ve ardından da paranoid bir ruh hâli sergilemesi psikolojik olarak çöktüğünü gösterir. Kayıkla açıldığı ölüm yolculuğundan önce, Vestman'ın karısını öldürmesi üzerine kendisinden bir ölüm raporu yazmasını istemesiyle içindeki kinini dökmesi, vaizden ruhunun sükkûnete ermesi için dua istemesi ve Öman'ın hizmetçisinin Noel'i birlikte geçirmeleri için evlerine davet etmesi onun sürüyle olan son görüşmeleridir. Kayıkla açıldığı denizde kendisine yön belirlemek için seçtiği yıldızı da mitolojide Tanrılar tarafından gazaba uğrayan ve yalnız bırakılan Tanrı Herakles'le özdeşleştirir, ona doğru gitmekle bu dünyadaki mevcudiyetini sonlandırır.

Yaban romanında ise bilinçsizliğin bir göstergesi olan sürü insanı, Ahmet Celâl'in karşısına Anadolu köylüsü bağlamında çıkar ve köylü her yönüyle eleştirilen öteki olarak sunulur. Bu eleştiride 1922 yılında Tetkik-i Mezalim Heyeti'nin bir üyesi olarak Anadolu köylerinde bir keşfe çıkan, buradaki yoksulluğu ve sefaleti gören Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yıllar sonra devrimci ideolojisinin etkisi altında kalarak köylüye karşı aldığı menfî tutumun etkisinden söz etmek mümkündür. (Moran, 1995, s. 164-166). Türkiye'nin modernleşmesini, Batılılaşma ekseninde şiddetli bir şekilde savunan ve bu bağlamda *Kadro* adlı bir dergi de çıkaran Yakup Kadri, batılılaşmanın merkezle sınırlı kaldığını ve periferide yankısını bulamadığını bilmektedir. Nitekim Ahmet Celâl'in “Talim, terbiye, iyi örnek, bunların hepsi geçici şeylerdir. Ve çevre değiştirmedikçe, insanın değişmesine imkân yoktur. Bu küçük mülâhazadan, Türkiye'deki yenilik ve garpcılık hareketlerinin, neden başarısızlığa

uğradığı sorununa kadar çıkabiliriz” (Karaosmanoğlu, 2006, s. 26) sözlerinde, Batılılaşmada istenilen seviyeye gelinememesinin sebebi, toprağını terk etmeyen ve zihniyetini değiştirmeyen köylüyle ilişkilendirilmiştir.

Romanda Ahmet Celâl'in “sürü”, “hayvan”, “küçük insan kümesi”, “yaratık”, “balçık” ve “heykel” gibi sıfatlarla aşağıladığı Anadolu köylüsünün ilk dikkati çeken özelliği, Nietzsche'nin üstün insanı tanımlarken en aşağı sınıf olarak belirlediği hayvan mertebesiyle özdeşleştirilmiş olmasıdır. Bu özdeşleştirmede, Ahmet Celâl'in köylüyü hayvan gibi içgüdülerine göre hareket eden, insani özellik göstermeyen kısacası kendi ben'inin farkında olmayan bir varlık olarak görmesi belirleyici rol oynamıştır.

İnsan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir; biliyordum ki, insan hayvanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır. Evet, bilhassa en az sevimli olanıdır. Bunu, eşekler, mandalar, keçiler ve tavuklar arasında yaşamağa başladığım günden beri daha iyi anlıyorum, daha iyi görüyorum. Bu yaratıkların sadelikleri, samimiyetleri, içgüdülerindeki doğruluk ve isabet bütün kusurlarını unutturuyor. İnsan içgüdüleri ise bozuktur. Onun için, doğruyu eğriden, çirkini güzelden, faydalıyı faydasızdan ayırmasını bilmez ve akıl denilen bir cehennem aletinin hükmü altında gülünç, kaba, sersem ve patavatsız kıvranır durur (Karaosmanoğlu, 2006, s. 18).

Bilinçten yoksun bir sürü psikolojinde olan bu köylü, gerek fiziksel özelliğiyle, gerek davranışıyla hayvan gibi görülür ve bu bağlamda bu dünyanın değil de ilkel zamanların bir “mağara insanı” olarak değerlendirilir.

Açık Deniz Kenarında romanında köylünün/sürünün bedensel görüntüsü üzerinde durulmamasına karşın, *Yaban*'da onların yaşam tarzından önce, bedeni ön plana çıkarılmış ve yaşadıkları mekânla köylüyü bütünleştirme amacı güdülmüştür. “Eski bir Hitit harabesine benzeyen, bir illet ve sakatlıklar yuvası olan bu köy”, kıraç ve verimsiz bir topraktan, ur gibi tepelerden, balçık gibi akan akarsudan ve cılız hayvanlardan teşekkül eden kasvetli bir mekân olarak sunulur. Dolayısıyla bu köyde yaşayan köylünün/sürünün de yaşadığı mekânla bir bütünlüğünü göstermek için kusurlu bedenlere ağırlık verilir.

Ahmet Celâl, köylülerin sadece fiziksel özelliklerini değil, karakterlerini de eleştirerek, onları insandan ziyade hayvana daha yakın bulduğunu ifade eder. Ahmet Celâl'in bu bakış açısında, belli bir ahlâk normlarına göre karakterini şekillendiren sürü insanının, kendisinden olmayan birine karşı gösterdiği düşmanca, acımasızca ve egoistçe bir tavrın şahsına yönelik olarak kullanıldığını düşünmesinin etkisi vardır (Kuçuradi, 2009, s. 33-34). Bu bağlamda ona

göre, köylüde iyilik, güzellik, neşe, merhamet, umut, duyarlılık, dostluk, vatan sevgisi, fedakârlık ve aşk gibi insanı diğer canlılardan ayıran ve ona farkındalık bilincini aşıl原因an duygular yoktur. Nitekim Salih Ağa'yı köylüyü iktisadi bağlamda sömüren acımasız bir ağa, Şeyh Yusuf'u köylüyü dini anlamda sömüren çıkarıcı bir şeyh, Cennet'i kocasını aldatan ahlâksız bir kadın, Bekir Çavuş'un kör kızını iğfal eden Salih Ağa'nın kambur oğlunu da adi bir mahlûk olarak değerlendirir. Yine de bu insanların oluşturduğu toplulukla Ahmet Celâl, Axel Borg gibi birikimini ve kültürü aktarmak için değil, onlarla kaynaşmak ve birtakım sıkıntılarını halletmek için iletişim kurma yoluna gider. Ancak bu iletişimde Ahmet Celâl'in, onların dünyasına girecek dinî ve kültürel referanslardan uzak olması, söylediklerinin askıda kalmasına ve bir aydın yahut da bir üstün insan olarak köylünün zihniyetini değiştirmekte başarı gösterememesine neden olur.

Köylünün zihniyetini değiştirmekte gösterdiği bu başarısızlığı Ahmet Celâl, okumuş insanların buradan elini ve eteğini çekmesine ve köylüyü de kendi kaderine terk etmesine bağlayarak bir özeleştiride bulunur. “Bunun nedeni, Türk aydını gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten sonra, şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun” (Karaosmanoğlu, 2006, s. 110-111) Ancak, bir aydın olarak kendisini suçlamakla birlikte, köylüyle karşı karşıya geldiği ve onlardan nefret ettiği anlar da olmuştur. Nitekim köylülerin Kurtuluş savaşına karşı gösterdikleri kayıtsızlık hatta Mustafa Kemal'e karşı padişahı ve düşman askerlerini desteklemeleri, Ahmet Celâl'in onlardan tiksindiği sahneler olarak belirir. İstanbul hükümeti ve düşmana karşı Kuvayi Millîye tarafından verilen bağımsızlık mücadelesini destekleyen Ahmet Celâl, bu şekilde siyasî bağlamda da köylüyle ters düşer. Bu durumda gerek Ahmet Celâl gerek köylü birbirini düşman ilan eder ve aynı topraklarda aynı gelecek hayali kuramayacaklarını anlarlar. Böylece Ahmet Celâl, düşman taburu köyü işgal ettiği zaman, onlarla ölüme birlikte gitmek yerine roman boyunca zihninde sürekli geçirdiği kaçma eylemini gerçekleştirir. Egoistlik gösterdiği bu kaçışla “vatanperver bir subay olan kimliğiyle” çelişkiye düştüğünü, köylünün/sürünün cehaletinden ve ilkel bir varlık konumuna düşmesinden sorumlu tuttuğu aydını şahsında meşrulaştırdığını, köylü/sürü ve aydın arasındaki çatışmanın da kapanamayacağını göz önüne getirir.

İçgüdülerin Ortaya Dökülmesinin Adı: Aşk ve Kadın:

Kilisenin yüzyıllarca kadını, günahkâr bir varlık olarak değerlendirmesine karşı çıkan Nietzsche, üstün insan için kadın ve kadın bedenini bir araç olarak görmüş; ancak aşkta kadını yetersiz, basit ve güvenilmez bir varlık olarak tanımlamasıyla da Hristiyan inancıyla bir yakınlık

kurmuştur. Bu çerçevede *Açık Deniz Kenarında* ve *Yaban* romanında başkarakterlerin kadına ve aşka bakışında Nietzsche'nin kadın ruhunun sığ ve güvenilmez olarak ileri sürdüğü görüşünden hareket ettiklerini ve egoistçe bir tavır takındıklarını söylemek mümkündür. Gerek Axel Borg gerek Ahmet Celâl âşık olduğu kadına karşı iradesini teslim etmemiş ve kadına yüksekte bakan bir bakış açısıyla benzer özellik göstermişlerdir. Ve yine, her iki başkarakter “anne” olan kadını, cinselliğiyle öne çıkan kadından farklı bir düzleme taşıyarak, onu çocukluk, temizlik ve masumiyet bağlamında ele almakla aynı eksende buluşmuşlardır. Bu benzerliklerle birlikte, Borg'un kadını üstün insanın seviyesine çıkarmak için entelektüel bir kimlik vermesine karşın, Ahmet Celâl'in kadını, ruhuyla değil de bedeniyle öne çıkartarak, seyredilen bir nesne konumuna getirmesi de ayrıldıkları nokta olarak dikkati çekmiştir.

Axel Borg'un kadına bakış açısının şekillenmesinde bir üstün insan olarak kendisini yetiştiren babasının şüphesiz etkisi olmuştur. Babası, içgüdülerin bir sonucu olan üremeyi, insanın performansını düşürdüğü gerekçesiyle, sıradan insanın bir uğraşı gibi görür ve üremeye kaynaklık eden kadını da bayağı bir varlık olarak tanımlar. Hayata bu görüş perspektifinde atılan Borg da aileyi, kadını, aşkı ve sevgiyi küçümseyen bir tutum içinde olarak bu kavramlardan uzak durur. Ancak, bu küçümseyici ve mesafeli tavrı güzelliğiyle dikkat çeken Maria adlı bayanla tanışmasının ardından değişmeye başlar. Birikimi, donanımı ve kültürüyle her zaman ayrıcalıklı olduğunu düşünen Borg, kadına “hayran olmak [için] değil, hayran olunmak için” (Strindberg, 2009, s. 81) yaklaşan anlayışını Maria'yla olan ilişkisine de yansıtır. Bu bağlamda Maria'yı yetiştirmek ve kendi seviyesine çıkarmak için büyük bir uğraş vererek, üstün insana yakışır bir kadın figürü oluşturmak ister. Öğrenci-hoca ilişkisi çerçevesinde ilerleyen bu birliktelikte Borg, Maria'yı kendisine hayran eder; birikimini aktardığı ve kendisini anladığını düşündüğü bu kızla nişanlanır. Ancak, nişanlanmakla birlikte Tanrı inancı hususunda onunla bir fikir ayrılığı yaşamaması, Borg'un gözünde Maria'yı istediği seviyeye çıkaramamanın ve henüz sürünün alışkanlıklarından kurtulamamanın bir ölçüsü olarak kabul edilir.

Maria'yla tanışmadan önce sürekli kitap okuyan, deneyler yapan, tabiata sığınan ve yalnızlığı tercih eden Borg'un yaşam tarzı, Maria'yla nişanlandıktan sonra ona odaklı hâle gelmeye başlar. Bu durumun farkına varan Borg, yalnızlığını dindiren ve kendisini dinleyen birisini bulduğu için mutludur, ancak benliğinin ve alışkanlıklarının bir başkasına bağlı olarak değiştiğini görmek de onu endişelendirir. Verici olduğu bu entelektüel ilişkiden yorulmaya başlayınca Maria'dan kaçmak ve “kayıp olan benliğini” tekrar bulmak ister: “Bir kaosu düzene sokmaya yeltendiğini şimdi anlıyordu; olgun bir kadınla fikir alışverişi yapacağına bir okul

çocuğuyla oyalanmış, karşılığında hiçbir şey almaksızın kuvvetinden parçalar vermiş, ruhuna bir kuru sünger yerleştirmiş ve sünger şiştiği hâlde kendisi kurumuştu. Her şeyden bezmişti, yorgundu; çekip gitmeye can atıyor, bunu hiç değilse bir süre için özlüyor, çünkü ebediyen kaçmak elinden gelmiyordu” (Strindberg, 2009, s. 141).

Hayatı boyunca yalnız kalmaya alışkın olan Borg için bu ilişki, üstün insan olan şahsiyetini yitirmesine neden olur; onu sürü içinde eleştirdiği “belli bir karakterden yoksun, uysal bir sosyete adamı”na dönüştürür. Bu nedenle “bütün enerjisini çalışmaya sarf etmek için düşünür, ev, aile hayatı ve cinsiyet içgüdülerini bir tarafa bırakıp çoğalmayı başka “üretim hayvanları”na terk etmek ister” (Strindberg, 2009, s. 157). Bu düşüncelerden hareketle, Maria’yla nişanını sorguladığı bir sırada, Maria’nın şehirden köye gelen balıkçı asistanı bir gençle yakınlaşması ve ikiyüzlü bir tavır sergilemesi üzerine benliğini değiştiren bu nişana bir son verir. Ancak, bu nişan atma hadisesinden sonra, aradığı huzuru bulamayan Borg, ne bilimin ne de tabiatın ihtiyacı olan sevgi ve şefkati vermeyeceğini anlamasıyla, çocukluluğuna özellikle de annesiyle ilgili olan hatıralarına sığınması dikkati çeker. Burada babasını değil de annesini hatırlaması ve onunla ilgili inanmadığı bir âlemden buluşmayı hayal etmesi, artık üstün insan kimliğinden yorulduğunu, yıllarca küçümsediği aile, sevgi, şefkat ve din gibi değerlere önem verdiğini gösterir.

Yaban romanında ise Ahmet Celâl’in aşka ve kadına bakışı, Axel Borg’ta olduğu gibi, bütün kadın cinsini içine alacak bir genelleme değil, estetik bir görünüme odaklı olduğu için şehirli ve köylü bağlamında ortaya çıkar. Köye gelişle birlikte içindeki üstün insanı çıkaran Ahmet Celâl, tabiatın bir parçası olarak kabul ettiği kadınları da aynı düzlemde değerlendirerek onların vücudunu biçimsiz, bücür, yusuvarlak veya lüzumundan fazla iri bulmakla beğenmediğini dile getirir. Kadında güzel bir vücuda, neşeye, naza ve işveye önem verdiğini belirten Ahmet Celâl, bu nitelikleri göremediği Anadolu kadınının kendisinde cinsel bir istek bile uyandırmadığını “Anadolu’da, köylü kadını şuhluktan, naz ve işveden o kadar yoksundur ki, onların hangi biriyle, böğür böğüre, koyun koyuna yatsam, vücudumun hiçbir şey duymayacağını tahmin ediyorum. İhtimal ki, çok da fena kokarlar” (Karaosmanoğlu, 2006, s. 35) sözleriyle ifade etmekle, cinselliği aşağı tabakadan insanlara özgü bir haz olarak gören Axel Borg’tan ayrılır.

Ahmet Celâl’in bu düşünceleri, köylülerle Kurtuluş savaşı üzerine tartıştığı bir günde köyden ayrılması ve birkaç saat uzaklıkta Emine adlı güzel bir köylü kızını görmesiyle değişir. Seyrek ve serin kavaklığın olduğu, berrak bir derenin aktığı “çölde bir vaha olan” bu yerde

Ahmet Celâl'in Emine'yle karşılaşma hadisesi, Axel Borg'un kendini çok yalnız hissettiği bir anda cennet gibi bir tabiat içinde bulunduğu güzel Maria'yla karşılaşmasına benzemektedir. Bu ilk karşılaşmada gerek Axel Borg'un gerek Ahmet Celâl'in kadınların fiziksel görüntüsünden etkilendiği, ancak kadına karşı egoist bir tavır içinde olmalarıyla Nietzsche'nin kadın anlayışını benimsediklerini söylemek gerekir. Nitekim kadına hayran olmak için değil hayran olunmak için yaklaşan Axel Borg'la, "kadına inanmaktansa, onu aldatmayı daha tatlı bulurum" (Karaosmanoğlu, 2006, s. 45) diyen Ahmet Celâl, aşta öncelenen "sen"i, "ben"e çevirmekle, bu egoizmi göz önüne getirmişlerdir. Bu bağlamda Ahmet Celâl, kadına cinsiyet buhranının sonucu olarak yaklaşmasını "çiftleşme mevsiminde muhtelif krizlere düşen bazı hayvanlardan farksızım" (Karaosmanoğlu, 2006, s. 45) sözünde ifade ederek aşkı değil de kadın bedenini öne çıkarır.

Emine'den etkilenen Ahmet Celâl, sıklıkla onun köyüne gider ve ruhunun ıstırabını kızı gözlemlenerek gidermeye çalışır. Onun bu ilgisinde Emine'nin diğer köylü kızlarına benzemeyen güzelliği, neşesi ve şuhluğu belirleyici bir etken olur. Axel Borg'un Maria'yı kendi seviyesine çıkarmak ve onu sıradan insanlardan ayırmak için verdiği çabanın aksine, Ahmet Celâl'in Emine'ye yaklaşmasında entelektüel bir girişimden bahsetmek mümkün değildir. O, sadece evinde ve yanında yalnızlığını paylaşacağı ve biblo gibi seyredeceği bir kadının ihtiyacı içindedir: "Van kedisinden ne farkı var?... Eminem o da bir Van kedisinden daha akıllı değildir. Bunun konuşmasının öbürünün miyavlamasından farkı ne?" (Karaosmanoğlu, 2006, s. 100). Bu küçümseyici bakış açısı, Emine'nin kendisini sakat ve yaban olarak görmesi, ardından da İsmail'le evlenmesi üzerine paramparça olur. Emine'yle ilgili hayalleri yıkılan Ahmet Celâl, örselen ruhunu annesinin hatırasına sığınarak onarmaya çalışır. O da tıpkı Axel Borg gibi, "temiz ve titiz" olan anneyle, çocukluğunun masum ve hayalle dolu olan günlerine bir geçiş yapar. Anne özlemi yahut da onun sevgi ve şefkatine duyulan ihtiyaç, düşman askerlerinin köyü işgal etmesi üzerine Emine'yle kaçtıkları mezarlıkta da ortaya çıkar. Ahmet Celâl, Axel Borg'un romanın sonunda bir hizmetçi kızın omzunda uyumak istemesini, mezarlıkta Emine'nin dizinde uyumasıyla gösterir ve böylece "sevgili" olan kadını anne konumuna getirir. Ancak, Ahmet Celâl, Emine'nin vurulması üzerine biraz önce dizinde uyuduğu Emine'yi orada bırakarak, yalnız bir şekilde "bitmez tükenmez uzaklara doğru" yol alırken, kadın hususunda "aldatıcı" ve egoist bir tavır takınan üstün insana uygun bir harekette bulunur.

Üstün İnsanın Aşağıladığı Sistem: Din

Felsefesini Hristiyanlığın özelde de kilisenin yozlaşmışlığı üzerine inşa eden Nietzsche, Zerdüşt şahsında yeni bir din inşa ederek, 19.yüzyıl insanının nasıl bir inanç sistemi içerisinde olması gerektiğini ana hatlarıyla ortaya koymuştur. Zerdüşt, İsa peygamberin öğretilerini topyekûn reddederek insan merkezli ve seküler içerikli öğretisiyle, Hristiyan dünyasında yüzyıllarca aciz bir varlık konumuna düşürülen insanın, kendinde olan gücü fark ederek sağlam bir duruş sergilemesini amaç edinir. Bu bağlamda insanın alınyazısı olan trajediyle başa çıkmasının mümkün olacağını ve çeşitli nimetlerle çevrili dünyayı sevebileceğini vurgular. *Açık Deniz Kenarında* ve *Yaban* romanlarında, başkarakterlerin dine sıcak bakmadıklarını ve din adamlarıyla karşı karşıya gelerek bu kesime karşı menfi bir tutum içinde olduklarını söylemek mümkündür. Axel Borg'un Tanrıtanımazlığı ve din adamlarına karşı olan bu menfi tutumunda pozitivizmi bir din olarak kabul eden babasının etkisi vardır. Babası da Tanrı'yı değil de insanı merkeze alan inancında, insanın kendisini tanıyarak, dışarıda büyüklüğüne ve yüceliğine inandığı bir varlığı ortadan kaldıracığını düşünmektedir. Bu çerçevede Axel Borg'da hayatını kendini tanımaya ve içinde oluşan inanma ihtiyacını da tabiat unsurlarını seyrederek gidermeye çalışmakla, metafizik bir dünyayla olan bağını tamamen koparmıştır. Ona göre, Tanrı da peygamber de peygamberin gösterdiği mucizeler de insanı sindirmek ve onu güçsüz bir varlık konuma getirmek için uydurulmuş masallardır. Bu noktada Axel Borg, çeşitli aletler yardımıyla doğada oluşturduğu bir halüsinasyonla, aslında mucizelerin de bir göz yanılması olduğunu ve insanların inançlarını değiştirmelerini istemiştir. Ancak, köylünün/sürünün bu halüsinasyona inandıklarını ve kendinden geçtiklerini görünce onların inancını değiştiremeyeceğini anlar. Nitekim kendi seviyesine çıkarmak için uğraş verdiği nişanlısı Maria'da bu mucizeye inanarak kendinden geçmiş ve Axel Borg'un üstün insan olmada kriter olarak belirlediği Tanrı inancından kurtulmayı başaramamıştır. Din ve Tanrı inancında bu kadar sert olan Axel Borg'un düşünceleri, hiçlik ve boşluk duygusuna kapılmasının ardından yerini küçümsediği köylünün/sürünün inancına yönelmekle değişmeye başlar: "Dua etmek ilaca benzer. Bu eski kelimeler, insanda hatıralar uyandırır, insana kuvvetler bahşeder, evvelce Tanrı'yı kendi dışında aramış benlik yoksuluna verdiği kuvvetlerin aynını bize de verir" (Strindberg, 2009, s. 212). Bu sözleriyle Axel Borg, kendi değerlerinden vazgeçtiğini, dine ve Tanrıya karşı da ılımlı bir tavır takınarak üstün insan kimliğinden feragat ettiğini ortaya koyar.

Ait olduğu toprakların inancından ziyade din adamlarına karşı olan Ahmet Celâl'in bu menfi tavrını ise beslediği kaynakların yabancı kökenli olmasına ve kendi topraklarında

okuduğu kitaplardaki dini figürleri görememesine bağlamak mümkündür. Aradığını bulamayan Ahmet Celâl, her yönüyle eleştirdiği ve ötekileştirdiği köylüyü/sürüyü inandığı değerler yahut da kişiler bağlamında da küçümseyerek onlarla farklı bir zihniyete sahip olduğunu gösterir. Ona göre köylü, körü körüne dine inanmakta ve din adamları da bu inancı kendi çıkarları doğrultusunda sömürmektedir. Nitekim köylünün değer verdiği Şeyh Yusuf, köylüyü eğitmek ve bilinçlendirmek için değil, erzak toplamak için köye gelen çıkarıcı bir din adamıdır. Ahmet Celâl, daha tanışmadan evvel zihninde bu din adamına karşı olumsuz bir imge oluşturur ve tanışmalarıyla birlikte de adeta bu imgenin doğruluğunu göstermek ister. Tanışmaları ve ardından tartışmalarıyla Ahmet Celâl “[b]enim için, bu bunak Türk şeyhinin, İstanbul’daki İngiliz subayından farkı nedir? Her ikisinin de ruhu ile benim ruhum arasındaki uçurum, aynı derecede derin ve karanlıktır. Bu da onun gibi, beni kamçı ile dövecek ya da, etimi bir zindanda çürütmeden zevk duyacak” (Karaosmanoğlu, 2006, s. 48) sözleriyle Şeyh Yusuf’u düşman konumuna getirir ve onunla hiçbir ortak noktasının bulunamayacağını belirtir. Aynı şekilde köyün imamına karşı da olumsuz hisler besleyen Ahmet Celâl, onu düşmanla iş birliği içinde olan bir tip olarak sunmakla, işgalcilerle din adamlarını aynı ekseninde buluşturur. Sonuç olarak Ahmet Celâl’in din adamlarına karşı olan bu olumsuz görüşlerinin roman boyunca değişmediğini ve onlarla hiç bir zaman fikir alışverişi içinde bulunmadığını belirtmek gerekir.

Üstün İnsanın Trajik Kaderi: Yalnızlık

Kendini bulma süreciyle birlikte hayata, insana ve doğaya bakışta farklı bir bilinç geliştiren üstün insan, bu bilincini gösterdiği toplumun/sürünün içinde hem bedenen hem de ruhen yalnız kalmış bir kişidir. Üstün insan bu yalnızlığını, başlangıçta toplumun duygu ve düşünel kodlarını çözümlenerek ve sonra da onlara karşı bir tepki olarak geliştirdiği nihilistçe bir tutumdan hareketle inşa eder. Onun kabul gören değer ve inanç sistemine karşı geliştirdiği düşünceleri, alışkanlıklarına sıkı sıkıya bağlı olan toplumda, yankısı olmayan bir sese dönüşür ve bu ses de yalnızlığını kaçınılmaz kılar. “Yalnızlık, bu dünyanın en eski asaletidir” (Nietzsche, 2004, s. 178) ve “Ey yalnızlık! Yurdum, yuvam olan yalnızlık” (Nietzsche, 2004, s. 197) cümleleriyle yalnızlığı öven Zerdüş, insandan, üstün insan olmaya doğru giden yolun, öncelikle yalnızlıktan geçtiğini ve sonra da üstün insanın sürü içinde “daima vahşi ve yabancı kal[dığını]” söylemesiyle ona trajik bir kader çizer. Bu sözler ekseninde gerek Axel Borg gerek Ahmet Celâl, yaşadıkları çevrenin insanıyla bir uyum sağlayamadıkları zaman, kimi kez kendileri kimi kez de köylüler onları bir yalnızlığa mahkûm eder. Başlangıçta bu yalnızlıklarını

karakterler, bir narsisizme dönüştürseler de uzun süreli olması bir travma yaşamalarına ve öte yerlere gitme arzusu duymalarına sebep olur.

Bir üstün insan olarak yetiştirilen Axel Borg'un yaşamının içerisinde yalnızlık, neredeyse bilincinin oluşmasıyla birlikte ortaya çıkan ve onu toplumda farklı bir konuma getiren bir özellik olarak dikkat çeker. O, yalnızlığını uyanık bir bilincin tetikleyicisi ve fizyolojisinin güçlenmesi için bir ihtiyaç gibi algılayarak; aile, arkadaş, dost ve sevgili arayışına gitme gereği bile hissetmez. Bu bağlamda yalnızlığını bilimsel çalışmalarıyla, kitap okumalarıyla ve tabiat gezileriyle giderir. Nitekim köye geldiği zaman odasını baştan başa kitaplarla doldurur ve bu kitapların her birini ayrı bir dost, dünya olarak görmesiyle, kimseye niçin gereksinim duymadığını göstermiş olur.

Kitaplar dışında yalnızlığını Axel Borg, Zerdüşt'te olduğu gibi tabiatla gidermeye ve onun üstesinden gelmeye çalışır. Köyün denizle çevrili muhteşem tabiatı, konuşacak bir insan bulamayan Borg'u kucağına alarak, onun kendi iç benliğine dalmasına ve birçok kişinin fark etmediği güzellikleri görmesine yardım eder. Tabiatla kendini dinleyen Borg, inanma ihtiyacını ve öte âlem fikrini gözünün önüne serilen unsurları hayranlıkla izlemesi sonucu gidererek, tabiatla Tanrısı olmayan mistik bir anlam da yükler. Ancak, bu büyülü bakış Maria'yla nişanlanarak hem müzmin yalnızlığından, hem de tabiatla uzaklaşmasıyla nihayete erer. Kendisi değil de Maria, tabiat değil de ev ön plana çıkmaya başlayınca bilincini yitirdiğini düşünen Borg, nişanı atmakla asli yuvası olan yalnızlığına tekrar döner: "Düşüşünü önlemek istiyorsa kendini tecrit etmeliydi; nitekim şimdi tekrar kavuştuğu yalnızlık, ruhu üzerine bir buhar banyosu veya denizde yüzmek gibi tesir ediyor, insan bu durumda her türlü basınçtan kurtuluyor, katı madde ile bütün temaslar kesiliyordu" (Strindberg, 2009, s. 191). Ancak Borg, kutsallaştırdığı yalnızlığının onu güçlü kılacağına ve bilincini tazeleyeceğine dair düşüncesinde yanılır. Çünkü Maria'dan sonra kimse tarafından ciddiye alınmadığını, bir havari bulamadığını ve o çok sevdiği tabiatın da sonbahara hazırlanarak güzelliğini yitirdiğini görmesiyle birlikte, bir imtiyaz gibi algıladığı yalnızlığı dayanılmaz bir hâl almaya başlar. İnandığı değerlerinin ters yüz olmasıyla tutamaklarını kaybeder ve bir boşluğun, bir hiçliğin sınırında dolaşır. Yalnızlığı neticesinde düştüğü bu boşluk ve hiçlik duygusu, içinde uyanan kaçma arzusunu harekete geçirerek, daha önce inanmadığı öte âleme doğru onu bir ölüm yolculuğuna çıkarır.

Yaban romanında ise Ahmet Celâl'in yalnızlığı, daha çok Türk aydınının Anadolu köylüsüyle yaşadığı uyumsuzluğa ve iletişimsizliğe odaklandığı için, sosyal bir konu olarak ele alınır. Bu şekilde *Açık Deniz Kenarında* romanında Axel Borg'un evrensel bir ölçekte yaşadığı

yalnızlıktan Ahmet Celâl'in farklı bir düzleme taşınmış olur. Yazar, yıllarca ihmal edilen, bir şekilde kendi kaderine terk edilen, ülkedeki gelişmelerden haberdar olmayan yahut da aidiyetini korumak için direnen Anadolu köylüsüyle; ne köyü, ne de köylüyü yakından tanıyan aydın Ahmet Celâl'i karşı karşıya getirir. Bir aydın olmanın bilincini daha çok "ben ve ötekiler" eksenli bir felsefe olan Nietzsche'nin üstün insanıyla ortaya koyan Ahmet Celâl, öteki olarak tanımladığı köylüyle ortak noktada buluşamaz ve üç yıl kaldığı köyde hem bedenen, hem de ruhen büyük bir yalnızlık yaşar. Dolayısıyla bu yalnızlığı, Axel Borg'un karakterinin bir parçası hâline getirdiği, sürekli ihtiyaç duyduğu ve keyif aldığı bir yalnızlıkla bağdaştırmak mümkün değildir.

Ahmet Celâl'in köyde "dinmeyen bir sızıya dönüştürdüğü yalnızlığının temelini", Anadolu kültüründen uzak, ancak Batı kültürüyle inşa ettiği ve kendi halkına karşı oryantalist bir bakış açısı geliştirdiği zihniyetinde aramak gerekir (Yavuz, 2008, s. 81). Onun zihniyeti, ait olduğu toprakların değerleriyle değil, Batı yazarlarının söylemleriyle şekillendiği için kendi toprağında eğreti ve köksüz kalır. Bu köksüzlük de onu, Anadolu toprağında aykırı bir nebatata dönüştürür ve dolayısıyla "yaban[cı]" olmasını kaçınılmaz kılar: "Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum. Türk "entelektüel"i, Türk aydını Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir. Bir münzevi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim. Öyle ya, bir insan tasavvur edin ki hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatani addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hasıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi toprağından sökülmüş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu bildiriyor (Karaosmanoğlu, 2006, s. 36).

Bir turist gibi yaşadığı Anadolu köyünde Ahmet Celâl yalnızlığını, köylüyle derinliği olmayan sohbetlerle gidermek için uğraşsa da nihayete erdiremez. Bu durumda o da Axel Borg gibi odasındaki kitaplara sığınır, ancak bu kitapların kendisini Anadolu köylüsünden kopardığını ve zihniyetini de değiştiremeyecek şekilde etkilediğini anlar: "Odamı dolduran bütün kitapları yakmak... Bu resimleri, bu levhaları ayaklarımın altına alıp ezmek. Neye yarar? Hepsi benim içime girdiler. Bende, silinmez, kaçınılmaz, yıkanıp temizlenmez izlerini bıraktılar. Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, çizgiler, işaretler, renkler ve hiyerogliflerle doludur. Dış cephem değişmiş neye yarar? Ben, asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula adeta sınaî, adeta kimyevi bir şey halini almışım" (Karaosmanoğlu, 2006, s. 68-69).

Okuduklarını anlatarak değil, köy ve köylüye karşı bir istiare yapmak maksadıyla kullanan Ahmet Celâl, sık sık bu köyden başka yerlere gitmek ve böylece yalnızlığın verdiği ıstırapı dindirmek ister. Ancak, bu ıstırap, sakat oluşunu ileri sürmesiyle nihayete ermez ve sanki onu bu köyde yaşamaya mahkûm eder. Yalnızlığı neticesinde hiçliğin ve boşluğun sınırında dolaşan Ahmet Celâl, herhangi bir metafizik dalgalanma yaşamadan, köye ilk gelişinden kaçışına kadar hep aynı bedbin ruh hâlini sergiler. Ahmet Celâl'in bu bedbin ruh hâli, yalnızlık psikolojisi içinde üstün insan kimliğini terk eden ve birtakım değerleri anlayan Axel Borg'unkinden sürekli bir görünüm arz eder. Böylece Ahmet Celâl'in yalnızlığı, ödün vermeyen, esnemeyen ve herhangi bir dönüşümü gerçekleştirilmeyen kısacası, üstün insan kimliğini sonuna kadar devam ettiren bir yalnızlık olur.

Sonuç:

Friedrich Nietzsche'nin 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'yle birlikte değişen insanı gözlemlemesi sonucu, bu çağa yeni bir insan modeli olarak sunduğu "üstün insan" kavramının *Açık Deniz Kenarında* ve *Yaban* romanına tesir ettiği görülür. Söz konusu her iki romanda da üstün insanın temel özelliklerinden olan "narsisizm", "bilinçlenme", "uyumsuzluk", "sürü", "şehirden kaçma", "aşk ve kadını küçümseme", "dini olumsuzlama" ve "yalnızlık" gibi unsurlar, başkarakterler Axel Borg ve Ahmet Celâl'de belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

Axel Borg'un ve Ahmet Celâl'in belirtilen bütün bu benzerliklerin dışında üstün insan kimliğine sahip olmalarında ve vermek istedikleri mesajlar noktasında farklılıklar gösterdiğini de belirtmek gerekir. Axel Borg'ta üstün insan kimliği, küçükken şekillenmeye başlayan ve gelişimi tamamlandıkça artan, insanlardan onu farklı ve üstün kılan ontolojik bir mesele olarak kendini görünür kılar. Bu sebeple o, insanları şehir ve köy gibi belirli bir mekânlarla sınıflandırmaya tabi tutmayarak, herkesi bilinçsizliğin bir göstergesi olarak düşündüğü "sürü" olmakla itham eder ve kendisini de üstün bir varlık olarak görmeye ayrıcalığını evrenselleştirir. Ahmet Celâl'in üstün insan kimliği ise, onun savaşta sağ kolunu kaybetmesinin ardından emir erinin köyüne gitmesiyle ortaya çıkar ve bu şekilde Axel Borg'un evrensel bir özellik taşıyan kimliğinden farklı olarak ulusal sınırlar içinde kalan bir kimliğe dönüşür. Ahmet Celâl burada, yaşam tarzı ve kültürüyle köylülerden farklı olduğunu anlar; böylece bir narsisizme kapılarak onları ötekileştirir. Bu bağlamda bir üstün insan olan Ahmet Celâl'in eleştirileri, köylünün yaşam tarzı ve inancına odaklanır. Bu bakış açısı da dönemin hususi meselelerinden olan aydın-köylü, modernlik-ilkellik ve merkez-taşra gibi bir çatışmayı gündeme getirmeye ve romanın ideolojik bir zeminde kurgulanmasına sebep olur.

Sonuç olarak, romanlardan hareketle “üstün insan” kavramını, gerek Axel Borg’un bir bunalıma girmesi ve ardından denize açılarak ölüm yolculuğuna çıkmasıyla, gerek Ahmet Celâl’in ıstırap çeken bir ruha sahip olarak yalnızlaşması ve bilinmeyen bir yere kaçmasıyla başarıya ulaşamamış zihinsel bir proje olarak değerlendirmek gerekir.

Kaynaklar

- Akı, N. (2001). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu / insan-eser-fikir-üslûp*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, A. (2002). Yaşama bakışta Guy De Maupassant’ın Yakup Kadri Karaosmanoğlu üzerine etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 105-128.
- Baykan, F. (2000). *Nietzsche'nin felsefesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2006). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köse, D. (2008). *Nietzsche felsefesi, modernizm, ahlak ve immoralizm*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuçuradi, İ. (2009). *Nietzsche ve insan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Moran, B. (1995). *Türk romanına eleştirel bir bakış I*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Necatigil, B. (2009). *Açık deniz kenarında* (ön söz), İstanbul: Everest Yayınları.
- Nietzsche, F. W. (2004). *Böyle buyurdu Zerdüşt*. (çev. Hüsamettin Aydın). İstanbul: Armoni Yayınları.
- Okay, O. (1995). Türk romanında köy gerçeği ve yaban. *Yedi İklim Dergisi*, 67, Ekim, 5-10.
- Scheffauer, H. A. Correspondence Between Nietzsche and Strindberg. (https://archive.org/stream/jstor-25120062/25120062_djvu.txt (Erişim Tarihi: 04.03.2012)).
- Strindberg, A. (1998). *Gizli günlük*. (çev. Işıl Türkşen), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Strindberg, A. (2009). *Açık deniz kenarında*. (çev. Behçet Necatigil). İstanbul: Everest Yayınları.
- Wolf, A. (2003). *Nietzsche'nin felsefesi*. Erzurum: Babil Yayınları.
- Yavuz, H. (2008). Medeniyet: parça mı bütün mü? (Yaban’ı yeniden okurken), *Edebiyat ve sanat üzerine yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yücel, H. A. (2008). *Edebiyat Tarihimizden*, İstanbul: İletişim Yayınları.